

Schorzijdebij en schorviltbij

Twee bijzondere wilde bijen van de kust

Eind augustus beginnen op de schorren aan de kust de zeeasters te bloeien. Dan verschijnen er twee bijzondere bijensoorten op het toneel. Zolang deze wilde asters bloeien, tot in oktober, kun je deze bijen aantreffen. Het zijn de zeer zeldzame schorzijdebij en haar koekoeksbij de schorviltbij, twee bijensoorten waarvoor Nederland een grote internationale verantwoordelijkheid heeft.

ANTON BAAIJENS

Schorviltbijen leggen eitjes in het nest van de schorzijdebij. Het larfje eet de larve van de schorzijdebij op en pikt vervolgens de erfenis in. Foto: Peter Meininger.

De kern van het voorkomen van de schorzijdebij ligt in de kustgebieden van de zuidelijke Noordzee, met belangrijke kolonies in het zuidwestelijk Deltagebied. De schorzijdebij lijkt oppervlakkig op de honingbij, maar een duidelijk verschil is de dichte voskleurige beharing van het borststuk, de witte haarbandjes op het achterlijf en de manier van stuifmeel verzamelen: in de beharing aan de onderkant van de buik tussen de poten en niet zoals bij de honingbij in korfjes aan de achterpoten.

De schorzijdebij nestelt alleen op plekken waar voldoende zeeasters in de buurt zijn. Foto: Peter Meininger.

De schorviltbij is nog zeldzamer en alleen bekend van enkele plekken in het Zeeuwse en Zuid-Hollandse Deltagebied. Dit is de koekoeksbij van de schorzijdebij. Koekoeksbijen leggen hun eitjes in het nest van een gastheerbij, waarna in het geval van de schorviltbij de koekoeksbijlarve de larve van de gastheer en zijn voedselvoorraad opeet. De schorviltbij is kleiner en vrij donker, met witte vlekken op borststuk en achterlijf. Hij lijkt veel op de gewone viltbij, een koekoeksbij van meerdere zijdebijsoorten.

Alleen in Nederland

De schorviltbij werd door onderzoeker Van Lith voor het eerst ontdekt in het inmiddels verdwenen natuurgebied De Beer (ter plaatse van het huidige Europoort) en in 1949 door hem als nieuwe soort *Epeolus rozenburgensis* beschreven. Later werd deze status teruggebracht tot ondersoort van *Epeolus tarsalis*, een viltbij die al bekend was van Zuid-Europa en het Donaugebied. De schorviltbij is nooit ergens anders in de wereld aangetroffen en kan daarom als een endemische ondersoort worden beschouwd, wat wil zeggen dat hij alleen in Nederland voorkomt. De schorzijdebij is gespecialiseerd op planten van de composietenfamilie. Hij vliegt in Nederland bijna uitsluitend op zeeaster. De schorzijdebij is niet geheel afhankelijk van de zeeaster. Ook van zeeakkermerkdistel worden vaak pollen (stuifmeel) verzameld en in mindere mate van kleine leeuwentand en herfstleeuwentand. In Frankrijk werden kolonies van de schorzijdebij aangetroffen waar de vrouwtjes alleen van echt bitterkruid

De schorviltbij is erg zeldzaam. Logisch, want de schorzijdebij is al behoorlijk schaars en de schorviltbij is als koekoeksbij volledig van hem afhankelijk.
Foto: Peter Meininger.

pollen verzamelen. Overigens moet er onderscheid gemaakt worden tussen het verzamelen van pollen en nectar voor het nageslacht en het eten van nectar om in de eigen energiebehoefte te voorzien. Voor dat laatste kunnen enkele tientallen plantensoorten worden gebruikt, waaronder bekende nectarleveranciers als akkerdistel en zeeraket.

Zeeasters en duintjes

Alleen in de directe nabijheid van zeeastervelden kunnen grote kolonies van duizenden schorzijdebijen ontstaan. Daarbij is een belangrijke voorwaarde dat er geschikte nestmogelijkheden in de buurt aanwezig zijn.

Dat moeten schaars begroeide zandige plekken zijn, zoals kleine duintjes tussen de schorren, en bovendien mag de afstand tussen de nesten en de zeeasters hooguit duizend meter zijn. Geschikte nestmogelijkheden zijn er bijvoorbeeld niet of nauwelijks bij enkele grote schorgebieden met veel zeeasters in het begin van de Westerschelde en Oosterschelde, waar uit zware klei opgebouwde zeedijken het nestelen onmogelijk maken. Nesten worden daar soms gevonden in het bed van een dijktrap of in bestrating.

De enorme kolonie schorzijdebijen in Het Verdrongen Land van Saeftinghe nestelt in een breed kunstmatig zandlichaam, de Gasdam, ooit aangelegd om leidingen af te dekken.

Voordat de vrouwtjes beginnen met de nestbouw, vindt de paring met de mannetjes plaats. De meeste mannetjes zijn al een week eerder dan de vrouwtjes uitgekomen. De mannetjes zwermen in die eerste week op sommige nestplekken soms met duizenden tegelijk rond waarna op de eerste uitkomende vrouwtjes soms hele klonten met mannetjesbijen ontstaan. Een bijzonder fenomeen om te zien.

De schorzijdebijen nestelen gewoonlijk met grote aantallen bij elkaar, maar de vrouwtjes maken wel afzonderlijke nesten. Ieder vrouwtje maakt in de grond een twintig centimeter diep verticaal gangetje met ongeveer zes horizontale zijgangen waarin afzonderlijke cellen worden gemaakt. De naam zijdebij is ontleend aan de bekleding van de nestcel. Deze bestaat uit meerdere laagjes van een mengsel van speeksel en nectar. Wanneer die bekleding droogt, heeft het een

sterke gelijkenis met zijde. De vrouwtjes verzamelen pollen en nectar om haar nestcellen mee te vullen, als voedsel voor de larven.

Sterke fluctuaties

De grootste concentraties van nesten van het zuidwestelijke Deltagebied, met vele tienduizenden individuen, liggen in Het Verdrongen Land van Saeftinghe, De Hooge Platen - beide in de Westerschelde - en op de Kwade Hoek op Goeree, pal aan de kust. De vliegplaats aan de Kwade Hoek is de meest natuurlijke.

De populaties van de schorzijdebij en de schorviltbij op de Kwade Hoek is sinds 2004 door leden van de Insectenwerkgroep van Het Zeeuwse Landschap jaarlijks regelmatig bezocht. In 2004 werden naar schatting ruim 100.000 schorzijdebijen geteld en enkele jaren later honderden schorviltbijen.

De belangrijkste populatie, in een duintje waar in 2004 nog vele tienduizenden schorzijdebijen nestelden, bleek in 2008 geleidelijk vrijwel volledig verlaten. Waarschijnlijk doordat door verzoeting van de directe omgeving van het duintje de zeeasters grotendeels waren verdwenen. Tegelijk waren er nieuwe vestigingen in andere delen van het gebied, in de buurt van nieuwe zeeastervelden. De populatie van beide bijen blijkt sterk te kunnen fluctueren, maar dat is voor bewoners van een dynamisch milieu vanzelfsprekend.

ANTON BAAIJENS IS FREELANCE ENTOMOLOOG.